

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 26.02.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/poetikk.pdf>

Poetikk

(_sjanger, _sakprosa) En tekst som forklarer og forsvarer bestemte måter å dikte på. En normativ tekst om diktning og diktekunstens “natur” og “lover”. Ofte brukt om en tekst der en skjønnlitterær forfatter begrunner og forsvarer sin egen måte å skrive og dikte på.

Poetikk er diktningens “ontologiske” begrunnelse, en tekst om hvorfor diktningen eksisterer på en slik måte som den gjør i et forfatterskap (Friedrich 1988 s. 165). For en forfatter som skriver en poetikk, innebærer dette å ha en distansert betrakterrolle til sin egen skapende virksomhet (Ueding 1995 s. 86).

En poetikk kan kalles en doktrine, lære, teori eller “skrift-filosofi”, som rommer vurderinger og idealer, f.eks. om hvilke sjangrer som egner seg best til bestemte innhold. Forholdet mellom diktekunst og poetikk har blitt sammenlignet med forholdet mellom teknikk og vitenskap (Beugnot 1994 s. 407). Den franske dikteren Paul Valéry oppfattet poetikk som beskrivelse av kunstneriske uttrykk som *utfører* noe, ikke et sett regler for å skape kunst (gjengitt fra Blanchot 1943 s. 137).

En poetikk kan være en dikters beskrivelse av sin egen dikteriske framgangsmåte, eventuelt også med oppfordringer eller krav til andre diktere. Det kan være innslag av poetikk i dikt og andre skjønnlitterære tekster, dvs. at det tematiseres i tekstene hvorfor tekstene eksisterer. Noen tekster definerer sitt eget ståsted i egenskap av tekst. Noen dikt er tydelig “poetologisk dikt” (Pöggeler 1998 s. 10).

I såkalte “poetikk-forelesninger” gir en forfatter (f.eks. i løpet av et semester ved et universitet) tilhørerne innblikk i sitt kreative arbeid, sin arbeidsprosess, sine oppfatninger om diktekunst, og tar dessuten ofte stilling til sentrale utfordringer på litteraturfeltet og i samfunnet for øvrig (Plachta 2008 s. 179-180).

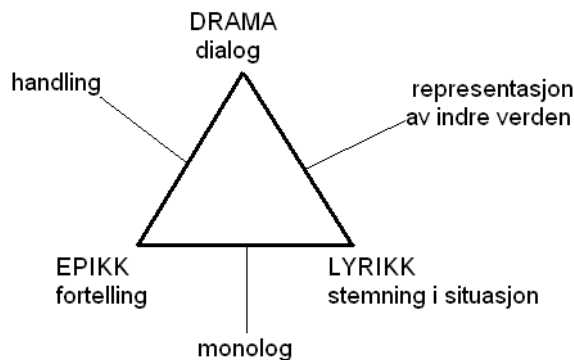
Mangel på universelle verdinormer for hva som er god litteratur, har ofte ført til at forfattere har integrert normene for sin egen kunstneriske agenda i selve tekstene, med såkalt “immanent poetikk” (Schütz 2010 s. 216). Slik indirekte refleksjon om eget estetisk-poetisk ståsted har ofte blitt høyt verdsatt av litteraturkritikere når de har vurdert litterære verk. Poetikken befinner seg i kunstnerisk form i tekstene.

Litteraturvitere kan gjennom analyse og egne vurderinger etablere det de mener er en dikters poetikk. Forskerne kan basere dette på selve diktningen og på dikterens uttalelser i manifest, artikler, brev, dagbøker – steder der dikteren sier noe om hva diktning er og bør være. Det er mest vanlig å destillere fram slike poetikker fra lyriske diktere.

Fra å være forklaringer på hvilke skrivemåter som av hvilke grunner var mest meningsfulle til en bestemt tid, gikk poetikker over til å handle om dikterens betraktninger om sin egen diktning (Carsten Schwedes i <http://titelmagazin.com/artikel/rubrik/4976/ron-winkler-hrsg-hermetisch-offen.html>; lesedato 15.06.16)

Poetikk er "lære om digtekunsten. Klassikeren er Aristoteles' skrift *Poetikken* fra 300-tallet f.Kr. med beskrivelse av tragediens virkemidler. Romeren Horats' *Ars poetica* har mere karakter av forskrifter om, hvordan værket bør udformes. Beskrivelse eller forskrift går igen som model i renæssancens og klassicismens poetikker. Således lægger Nicolas Boileaus *Art poetique* 1674, sig efter Horats." (http://www.denstoredanske.dk/Gyldendals_Teaterleksikon/Begreber/poetik; lesedato 09.10.15) I mange århundrer var de fleste poetikkene basert på idealer fra antikken.

I klassisk poetikk er det tre (og kun tre) overordnede sjangrer: episk, dramatisk og lyrisk diktning (epikk, dramattikk og lyrikk):

"The theory of poetics concentrates specifically on aesthetically constructed texts that may be subsumed essentially under the forms known today as epic, drama, and lyric." (Joachim Knappe i <https://bibliographie.uni-tuebingen.de/xmlui/>; lesedato 09.05.16)

Noen poetikker setter opp strenge regler for hvordan diktning skal skrives innen hver sjanger. Dette er norm- eller regelpoetikker (noen ganger også kalt sjangerpoetikk, når hovedsaken er regler for hva som hører med i en sjanger; Joch og Wolf 2005 s. 193). I den tyske barokken på 1600-tallet skrev mange diktere regelpoetikker (Szyrocki 1968 s. 253). De tyske poetikkene som ble utgitt i barokkperioden, var ofte skrevet i form av lærebøker som lærere i diktetekunst kunne bruke med sine elever, og poetikkforfatterens autoritet ble forsøkt styrket gjennom

at han vurderte og kritiserte tekster fra antikken og fram til egen samtid (Szyrocki 1968 s. 20).

Den franske 1700-tallsforfatteren og filosofen Voltaire hevdet: “Ingenting er enklere enn å uttale seg som en autoritet om ting man ikke selv kan utføre; det skrives hundre poetikker for hvert dikt som skrives.” (sitert fra Tadié 1987 s. 231)

Fra og med opplysningstiden på 1700-tallet brøt normene knyttet til faste, allmenngyldige regler for diktekunst sammen (Neuhaus og Holzner 2007 s. 21). Med romantikken og senere modernismen ble det snarere et ideal å skrive annerledes enn alle andre. Regelpoetikk erstattes av frihetspoetikk – regelbrudd blir det konstituerende prinsippet. Likevel har hver dikter noen normer, mønstre og prinsipper for sin egen diktning som kan formuleres som en poetikk.

“With few exceptions, those qualified to theorise about poetry are those who write it. And the most effective poetics take the form of an *apologia* for one particular style of writing – usually the poet’s own. The nature of the *apologia* can vary enormously – from the brusque practicality of Pound’s *Don’ts* to the introspective pondering of Valéry – but they are all stratagems of defence, and usually gain in polemical edge for being so. In addition to these qualities we find, in the finest poetics, a profound reserve before the fact of poetry, and a refusal to be dogmatic; after all, the great poems have usually broken laws.” (Stephen Romer sitert fra <http://www.pores.bbk.ac.uk/1/>; lesedato 14.04.16)

Eksempler på poetikker:

Aristoteles: *Poetikken* (300-tallet f.Kr.)

Marco Girolamo Vida: *Poetikk* (1527)

Julius Caesar Scaliger: *Poetikk i sju bøker* (1561)

Johann Peter Titz: *Poetikk* (1642)

Nicolas Boileau: *Diktekunsten* (1674)

Alexander Pope: *Essay on Criticism* (1711)

Johann Christoph Gottsched: *Forsøk på en kritisk diktekunst for tyskerne* (1730) – Gottsched utviklet en “opplysnings-rasjonell etterlignings- og regelpoetikk” (Plachta 2008 s. 44)

Ignacio de Luzán: *Poetikk* (1737) – denne spanske forfatteren og kritikeren markerer overgangen i Spania fra barokken til klassisismen (Strosetzki 1996 s. 233)

Ramón de Campoamor: *Poetik* (1883) – en spansk dikters forsvar for rasjonell diktning som motvekt til emosjonell og romantisk litteratur

Pia Tafdrup: *Over vandet går jeg: Skitse til en poetik* (1991) – hun skriver bl.a.: “Mellem to poler bliver min poesi til, mellem livshunger og dødsangst, affekt og tanke, sprog og tavshed. Processen er aldrig den samme, men – spændt dirrende ud mellem yderpunkter – rummer den en tvingende nødvendighed”

Bob Hansson: *Bräcklighetens poetik* (2003) – boka “kretsar kring bräckligheten – människans och poetens bräcklighet. En del av texterna är självbiografiska, andra visar på politiska och sociala konsekvenser av att ta bräckligheten och öppenheten på allvar” (forlagets omtale)

Aristoteles’ *Poetikken* er sannsynligvis skrevet en gang mellom år 335 og 323 f.Kr. (Brereton 1968 s. 21). En latinsk oversettelse ble trykt i Venezia i 1498. Handlingens enhet (med begynnelse, midte og slutt) er viktig for Aristoteles, men han er ikke dogmatisk når det gjelder tidens enhet, og nevner ikke stedets enhet. Likevel ble handlingens, tidens og stedets enhet gjennom århundrer oppfattet som et krav til god dramatik.

Den engelske dikteren Philip Sidney skrev blant annet verket *The Apology for Poetry* (1595; oversatt til norsk med tittel *Til forsvar for diktningen* i 2000). Michael Macks bok *Sidney’s Poetics: Imitating Creation* (2012) “is a study of Sidney’s poetic theory and its role in the development of the idea of human creativity. Although the Apology has often been identified as a landmark along the path from poetry understood as imitation to poetry understood as creation, critics are far from agreeing on the defining features of Sidney’s transitional theory. [...] In his artful defense of poetry, Sidney draws on a remarkable array of sources, an array that includes works not only from different periods and places but from divergent poetic traditions. Borrowing from his humanist predecessors, especially Boccaccio, Sidney justifies poetry by arguing that the first philosophers were poets [...] Although the idea of human creativity reaches its full flourishing in the romantic period, it is the Renaissance that bears witness to its birth.” (<https://muse.jhu.edu/book/20946>; lesedato 04.05.16)

Johan Sebastian Welhavens “Digtets Aand” (1844) er et poetikkdikt (eller poetologisk dikt eller metadikt), publisert i samlingen *Nyere Digte*. Det handler om hva et godt dikt er. To andre eksempler på poetikkdikt er den franske poeten Paul Verlaines “Diktekonsten” (1885; fransk tittel “L’Art poétique”) og amerikaneren Archibald MacLeishs “Ars Poetica” (1926).

“Ordet poetikk klinger litt datert, som var det noe forbeholdt skjønnånder. Mange vil gi den romerske dikteren Horats’ *Ars poetica – Brevet om diktekonsten* skylda for ryktet poetikkbegrepet har pådratt seg. Men er dette over 2000 år gamle diktete brevet så høflig og tannløst som en beundrende klassisistisk ettertid har villet ha det

til? Eller finnes det en annen mulig tolkning – en glemt eller skjult tradisjon for poetikk? I Norge har den primære konnotasjonen til poetikkbegrepet i alle år vært Johan Sebastian Welhavens “Digtets Aand”: “Hvad ei med Ord kan nævnes / i det rigeste Sprog, / det Uudsigelige, / skal Digtet røbe dog.” Eksempelet er godt: En poetikk dreier seg om diktning, og kan utmerket godt selv være diktning, slik også Horats’ brev er. Georg Johannesen sier det slik: “Enhver metatekst i en dikterisk tekst [er] i seg selv et stykke poetikk.” Ifølge religionshistoriker Gro Steinsland kan også Snorre-Edda (*Den yngre Edda*) kalles en poetikk. I mellomkrigstida valgte Erik Eggen, i sin utgave av Horats’ dikt for norske skoleelever, å omtale *Brevet om diktekunsten* som “Horats-edda”! [...] De såkalte regelpoetikkerne har bidratt mye til inntrykket av poetikk som noe uinteressant eller kanselliaktig: Nicolas Boileaus *Dikningens kunst* (1674) og Tøger Reenbergs *Ars poetica* (1701) – begge svært influert av Horats’ dikt – er eklatante eksempler på at diktning ble framstilt som noe som kunne settes på formel, med sjangeren som en fiks ferdig form det kunne lages *regler* for. En slik klassisisme har hatt utallige forsvarere helt opp til nyere tid. I dag vil mange poeter tvert om si at de skriver dikt fordi de trenger den formelle *friheten* diktet gir. Om vi løsriver poetikkbegrepet fra den klassisistiske tvangstrøyen og dens ivrige skreddere, innser vi kanskje at eksempelvis kunstneriske manifeste kan sies å være nære slektninger av poetikker. Poetiske manifeste vil ikke nødvendigvis hamre opp den eneste riktige måten å dikte på, men forsøker like gjerne å bryte nytt land i krysningpunktet mellom litteratur og samfunn.” (Espen Grønlie i *Le Monde diplomatique* 3. mars 2016 s. 34)

“Poetics are the products of the process of reflection upon writings, and upon the act of writing, gathering from the past and from others, speculatively casting into the future. Poetics is a discipline, though a flexible one. [...] Poetics could be a test of practice; but practice will test poetics. [...] Poetics involves a theory of practice, a practice of theory. Poetics, to take it back to Aristotle, where the category began, is distinguished from *theoria* or *praxis*, theory or practice, in the primacy of its activity of *making*. Poetics is the active questioning, since that time, about how does, how should, how could, art be made. [...] Poetics’ “answers” are provisional, its trajectory nomadic, its positions temporary and strategic. Poetics offer generative schema. Poetics is more concerned with form than with content, but will not respect that boundary. [...] One reason to make your poetics public is to test it, to build a community of writers, or of risk. But the manifesto may be its gateway or its trap. Poetics is contained in, and by, the great manifestoes of art history, both in the sense of being locatable there, and in the sense of being restricted. A manifesto colonizes the field of literary production, rather than opens it up.” (Robert Sheppard i <http://www.pores.bbk.ac.uk/1/>; lesedato 19.04.16).

“A danger of poetics is that it might operate as self-justification, but when it does, it will be settling into argument like someone embedding him or herself into an armchair to bore you with their monologue, reflections. It has ceased dialogue with the activity of making. When poetics stops it becomes theory, retrospective rather than speculative, definitive rather than open to infinitude. [...] You can’t read a

writer's poetics without his or her creative work. [...] Poetics can never offer readings of the writer's literary works. He or she cannot read his or her own work as a critic. [...] Poetics could be a commonplace book full of favoured quotations. Poetics could be a sentence from a novel you use as an epigraph to a half-written project, which you remove once the project is completed. Poetics often appears as, results in, hybrid texts. Poetics can appear in the creative work itself, as content, as theme or aside. Every literary work is a statement of poetics itself, as a formal statement about its own form, a model for itself, as it were. When poetics absorbs a writer's politics, cosmology, philosophy, religion, it becomes most luminous and individual, but less communal, less of use, perhaps even to the writer him or herself. [...] "Resisting the institutionalization of interpretation", says Charles Bernstein, "is a motivation for poetics . . ." (Bernstein 1992: 157) Poetics could shape the way we read work." (Robert Sheppard i <http://www.pores.bbk.ac.uk/1/>; lesedato 19.04.16).

"Poetics should be written (and read) with an awareness of its function in the creative process. [...] Poetics has a long history: from Aristotle, through Horace, into (in English anyway) Sidney, Puttenham, Dryden and Pope (both in verse), onto Wordsworth's "Preface", Coleridge's *Biographia*, the assertions of Shelley's *Defence*, some of Keats' letters. Onto: Henry James' essays and Prefaces, and D.H. Lawrence's spirited defences of both free verse poetry and the modern novel [...] In the twentieth century the discourse has proliferated, particularly in the manifestoes and documents of the great Modernist and post-modernist movements from Dada to Situationalism, from Negritude to Neo Hoo-Doo, from Stein's "Lectures" to Du Plessis' feminist poetics" (Robert Sheppard i <http://www.pores.bbk.ac.uk/1/>; lesedato 14.04.16).

Den danske dikteren Søren Ulrik Thomsen "debuterte med diktsamlingen "City Slang" i 1981. Etter det har han gitt ut fire diktsamlinger. Og to poetikker, "Mit lys brænder" (1985) og "En dans på gloser" (1996). - Hvorfor dette behovet for å skrive en egen poetikk? - Det å skrive poetikk er som å rydde arbeidsbordet for å kunne skrive nye dikt. Det er en måte å komme til det man ikke vet. Noen hevder at drømmene er en opphopning av erfaringer. Det går an å se det motsatt: Å drømme er som å tømme filene på en computer. Som å fjerne en erfaring. [...] - Når jeg skriver, formulerer jeg en erfaring. Når det er gjort, kan man ikke formulere den erfaringen en gang til. Derfor blir det å skrive poetikk en måte å fornye sin viten på. Det er en ny ikke-viten. Å skrive poetikk gir et nytt tomrom, en plass til å skrive noe nytt, sier Thomsen. - Men blir ikke poetikk ofte sett på som en slags forklaring på kunsten? - Mine to poetikker handler ikke om tankene bak diktene mine. Jeg vil heller si at poetikk er en slags ettertanke om diktene som er skrevet. Det er en måte å unngå å skrive programdikt på. Med programdikt mener jeg dikt som uttrykker et poetisk program. En poetikk er ikke normativ. Man kan ikke lære hvordan man skal skrive dikt av å lese poetikk. Det blir heller en ettertanke som gjør det umulig å skrive de samme diktene en gang til. Poetikken er viktig for meg fordi jeg kan se hva jeg har tenkt om min egen arbeidsprosess, det er viktig for å bli ferdig med noe

og komme videre, sier Thomsen.” (<http://www.dagbladet.no/kultur/2000/02/17/195188.html>; lesedato 06.05.16)

Det lille norske forlaget H Press (nedlagt 2010) ga ut en poetikk-bokserie kalt Imperativ, der norske forfattere for egen del skulle svare på “Hvorfor skrive hva hvordan?”.

Jon Fosses bok *Olav H. Hauges poetikk* (1993) ble av forlaget presentert slik: “Olav H. Hauge har aldri skrive essayistikk til sin egen poetikk, han har skrive dikt og berre det, dessutan har han gitt ikkje så få intervju gjennom åra. Vil ein få noko å vite om kva Hauge meiner om dikting må ein då gå til dikta hans, men ein kan óg gå til intervju. Det har Jon Fosse gjort, og her er utdrag frå nokre av dei, sett i samanheng slik at dei dannar ei mening.” Om Fosses bok skrev Espen Stueland: “Fosse har også utgitt en pamflett, “Olav H. Hauges poetikk”, hvor han samlet en del utsagn av Hauge fra intervjuer: om poesi og poeter som har betydd mye for ham. Hva er en poetikk? Poetikk er noe poeter har skrevet til alle tider, ofte i brevform, teoretiske fragmenter eller i diktene. I vid betydning kan man bruke ordet om all refleksjon knyttet til hvordan man skal skrive poesi. Mange teoretikere vil si at ethvert dikt uttrykker en poetikk. Diktet signaliserer hvordan det vil leses, og dermed hvordan det er skrevet og hvordan dikt bør skrives. Fosses poesi er i så måte mer bokstavelig viet det poetologiske og språkfilosofiske refleksjoner enn mye annen poesi. Hva var tanken bak å utgi Hauges poetikk? Hva var den implisitte påstanden om *Hauges poetikk*? At Hauge trengte en? Eller allerede hadde en, men at den ikke var tydelig nok? Jeg tror vi snarere bør forstå det som et uttrykk for Fosses forhold til teori. Poetikk og teori hadde stor betydning for Fosse tidligere, poetikk var noe mange norske forfattere var svært opptatt av på 80-tallet (mye på grunn av Søren Ulrik Thomsens poetikk *Mit lys brænder*, tror jeg, men også fordi teoretisk refleksjon generelt sto sterkere).” (i <http://www.bokklubben.no/SamboWeb/>; lesedato 11.05.16)

“Enhver essaysamling skrevet av en skjønnlitterær forfatter, utgitt i kjølevannet av en eller flere ordinære utgivelser, må nødvendigvis også leses i sammenheng med disse, enten som en åpenlys programerklæring, et slags forsvarsskrift, eller som en mer generell poetikk hvor forfatterens kunst- og litteratursyn virker tilbake på tidligere utgivelser på en mer tilslørt måte.” (Olav Løkken Reisop i *Dagbladet* 28. oktober 2013 s. 48)

“Lars Amund Vaage skriver i essayet “Om å skriva” (riktignok om det å skrive romaner, men det er relevant her): “Me lever i ei tid der ‘poetikken’ vekker meir interesse enn ‘litteraturen’. Tankar om dikting er lette å omsetja, diskusjonen om emnet engasjerar; diktinga vil nesten ingen ha. Poetikken er dødsmeldinga over diktekunsten. (Likevel lever diktekunsten.)” ” (*Morgenbladet* 29. juni – 5. juli 2012 s. 38)

“Det finnes mange definisjoner av det vidtfavnende begrepet poetikk [...]. Én måte å definere poetikk på er som en måte å undersøke ulike sjangeres egenart, variasjon og eksistensberettigelse. Denne definisjonen brukes gjerne om en teoretisk-akademisk poetikk, mens en litterær poetikk kan defineres som en betraktningssmåte over egen eller andres lese- og skrivepraksis. Et eksempel på en litterær poetikk er å finne i Tuva Marie Engdal sine fire dikt som på elegant og lekent vis reflekter rundt poetens egen eksistens og opphav. Et annet utmerket bidrag er Tora Seljebøs “Å skrive frem eit ansikt”. Teksten fremstår som en rekke korte prosadikt som til stadighet søker å utforske seg selv og sin egen skrive- og leseprosess gjennom sitater fra blant annet Tone Hødnebo og Tarjei Vesaas. Spørsmålet, hvorfor skriver jeg og hva er det godt for, er gjennomgående i tekstene” (Kristian W. Wiese i <http://universitas.no/anmeldelser/56474/poetikk-og-praksis>; lesedato 02.03.16).

Den østerrikske lyrikeren Erich Fried hadde skandale som “et særtrekk ved hans tekster, det er en bestanddel av Frieds poetikk” (Neuhaus og Holzner 2007 s. 481). Fried intenderte å lage skandale, å vekke offentlig ergrelse. “His later poems (with the partial exception of his love poetry) comment on topical political issues: from the student demonstrations and murder of Benno Ohnesorg in Germany in 1967 to Israel’s policies in the Near East in *Höre, Israel!* (*Hear, Israel!* 1974) to war in Central America in *Wo Liegt Nicaragua?* (*Where is Nicaragua?* 1987).” (Nora M. Alter i <http://newprairiepress.org/>; lesedato 22.04.16) Diktsamling *Hør, Israel* ble knapt anmeldt i tyske aviser, antakelig på grunn av dikterens “antisjonisme” som noen syntes grenset til antisemittisme (Neuhaus og Holzner 2007 s. 484).

Den irske poeten og Nobelpris-vinneren Seamus Heaney sin “prose poetics return repeatedly to the adequacy of poetry, its ameliorative, restorative response to the violence of public historical life. It is a curiously equivocal ideal, and as such most clearly demonstrates the intellectual origins, the humanist character, and the inherent strains of these poetics, the work of one of the world’s leading poet-critics of the last thirty years. *Seamus Heaney and the Adequacy of Poetry* [en bok av John Dennison, utgitt 2015] is the first study of the development of Heaney’s thought and its central theme. Eschewing the tendency of Heaney critics to endorse or expand on the poet’s poetics in largely adulatory terms, it draws on archival as well as print sources to trace the emerging dualistic shape, redemptive logic, and post-Christian nature of Heaney’s thought, from his undergraduate formation to the expansive affirmations of his late cultural poetics.” (John Dennison i <http://www.160676.net/pdf-seamus-heaney-and-the-adequacy-of-poetry-download-john-dennison-3rg/>; lesedato 27.04.16)

Metapoetikk er forklaringer eller definisjoner av poetikk. Cyberpoetikk dreier seg om internett-tekster (i cyberspace), om hvordan datateknologi kan brukes til å skape kreative, spesielle verk der teknologien er avgjørende.

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>